

Hvorfor fikk fascisten Sven Elvestad sin egen pris, mens fritenkeren Øvre Richter Frich ble stemplet som fascist?

Et litterært jus tismord

KRIMINELT
OPPGJØR

Christian G. Falch
**MED ANDRE
ORD**

La oss spole tilbake til 1970-tallet, la meg dele et minne. I min familie ble det lest mye. Mye av alt, også mye krim. Gjemt bakerst i krimhylla sto Jonas Fjeld-serien. Ung og uvitende ble jeg fascinert av de særengne omslagene. Da jeg tok fram disse bøkene og viste dem til mine foreldre, skjønte jeg at noe var galt.

Jeg skjønte at det var noe skambelagt over disse bøkene. De var ikke ansett for å være helt «storene». Dette var sent på 70-tallet, og det har siden da hengt en «brun skodde» over Øvre Richter Frich. Han fikk stemplet som fascist og ble upopulær for den intellektuelle eliten. Han ble bokstavelig talt puttet i skuffen og gjemt.

La oss spole enda lenger tilbake. Til 1932. Sven Elvestad intervjuer Øvre Richter Frich i forbindelse med Frichs 60-års dag. Begge har da vært litterære superstjerner i mange år og samtaler belevnt om mat, drikke og krimlitteratur. Som bildet viser, er de ikke fremmed for å ta seg et glass og en god sigar til arbeidet. Med god grunn. I 20 år hadde de solgt enorme mengder underholdningslitteratur.

Sven Elvestad skrev under pseudonymet Stein Riverton, og hans figurer Asbjørn Krag og Knut Gribb ble raskt bestselgere. Øvre Richter Frichs første bok om dr. Jonas Fjeld kom i 1911. Serien ble en umiddelbar suksess. «De knyttede næver» fikk strålende kritikker og solgte i store opplag. Dr. Jonas Fjeld ble et nasjonalt ikon. Hans verdensomspennende eventyr inneholdt utrolige oppfinnelser og påfunn. Frichs Jules Verne lignende bøker inspirerte generasjoner med nordmenn.

Både Elvestad og Frich var journalister, de bodde for det meste i utlandet og livnærte seg av å skrive. Men en ting var forskjellig. Elvestad var uttalt fascist, mens Frich var erklært apolitisk. Han hadde klare meninger, men foraktet alt som

FAKTA

Rivertonprisen:

I dag deles den prestisjetunge Rivertonprisen ut. Prisen deles ut av Rivertonklubben, og går til årets beste kriminallitteratører arbeid.

Både klubb og pris er kalt opp etter krimforfatteren Sven Elvestad alias Stein Riverton.

Sven Elvestad:

Norsk journalist og krimforfatter (1884–1934) kjent for sine bøker om Asbjørn Krag og Knut Gribb.

Elvestad var også en uttalt fascist, og intervjuet som journalist blant annet Adolf Hitler.

Likevel ble han Norges mest kjente og kjære krimforfatter.

Øvre Richter Frich:

Norsk journalist og forfatter (1872–1945), en av mellomkrigstidens mest leste krimforfattere i Norge.

Romanserien om dr. Jonas Fjeld skaffet ham stor popularitet i inn- og utland. Serien på 21 bøker ble først utgitt 1911–1935 og skal nå gjenutgis som e-bøker.

Frich har i perioder vært regnet som svært kontroversiell og blitt assosiert med fascismen.

liknet gruppetenkning og politikere generelt.

Da Elvestad døde i 1934, var han fortsatt overbevist fascist. Da Frich døde i sitt hjem utenfor Stockholm i 1945, hadde han aldri vist noe annet en forakt for nazistene og nektert blant annet å gi ut Jonas Fjeld på et naziforlag.

I dag står Riverton og detektive Krag og Gribb igjen som norsk krim-kanon. Det samme kan man ikke si om Jonas Fjeld. Han ligger fortsatt i den brune skuffen. Hvorfor ble det slik?

I 1965-67 utga Helge Erichsens forlag hele Jonas Fjeld-serien på nytt, med Harald Damsleths omslag fra 30-tallet. Disse bøkene sirkulerte i store opplag og var den perfekte høgstabelen for akademika på begynnelsen av 1970-tallet. Jonas Fjeld-serien inneholdt «alt» som var galt:

- Sterk norsk mann.
- Svakke hjemmeverende kvinner i nød.

■ Onde kommunister.

Omslag lagd av en nazist. Det er ikke vanskelig å skjønne at denne politisk ukorrekte cocktailen ble vond å svelge.

Flere av tidens litteraturforskere jobbet ut fra en analytisk moterettning hvor det var viktig å dekke underliggende, ideologiske føringer i populærlitteratur. Professor Willy Dahl omtalte Øvre Richter Frich i 1975 som «den norske triviallitteraturens mest erklærte rasist og voldsromantiker; han er antikommunist av det mest vulgære, hetsende slag, og det er klare fascistiske trekk i alt han har skrevet».

Christopher Hals Gylseth gir et annet bilde i sin biografi fra 1997: «Visst var Øvre Richter Frich rasist, men de rasistiske synspunkter som kom til uttrykk i hans romaner var alminnelig

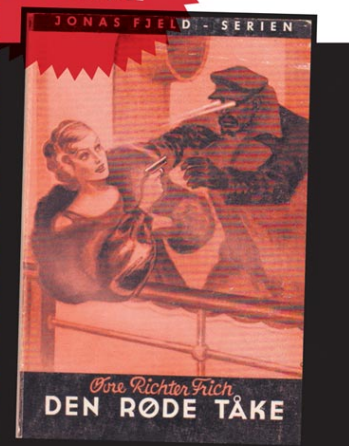
aksepterte oppfatninger i mellomkrigstidens Norge og Europa. Ikke bare blant fascist og nazister, men også i de brede lag i folket, blant moderate politikere, jurister og akademikere. Han omtalte heller aldri fascismen eller nazismen med annet enn forakt.»

Det samme kan ikke sies om Sven Elvestad. Han var ifølge biograf Bernt Roughtvedt overbevist fascist, og han sa blant annet: «Det er jeg som er fascist. Jeg er den første. Jeg forkynnte fascistens ideer da Mussolini var sosialistisk oppvigner og Hitler sto og malte plankjeggerder.»

Elvestad var en stor beundrer av Mussolini, han intervjuet Hitler og skrev mangfoldige profesjonistiske artikler. Likevel ble han, på samme tid som Frich

SPIKER I KISTEN: I 1965-67 ble Jonas Fjeld-serien relansert med omslagene fra 30-tallet, tegnet av NS-propagandategner Harald Damsleth.

© HARALD DAMSLETH / BONO

ble stemplet som fascist, hyllet på flere måter. I 1973 fikk han sin egen klubb og etter hvert en krimpris, Rivertonprisen.

Det interessante er hvordan de to norske populærlitteratørene Frich og Elvestad fikk så forskjellig skjebne. Mye tyder på at dette handlet om et bevisst valg.

Store kulturpersonligheter som for eksempel André Bjerke gikk langt i å nedtone Elvestads fascisme. «Jeg har forsøkt å finne det beste han kan yde av artikkelkunst, konsekvent har jeg kassert alle hans politisk-polemiske ytringer, som uten unntagelse hører hjemme i avishistoriens spenningsfelt» skriver Bjerke i forordet til essaysamlingen Fra jernvognens århundre.

Her tar Bjerke for seg avisartiklene som Elvestad skrev mange av. Han velger vekst alt som er brunt. Kvaliteten på det som ikke er profesjonistisk blir brutt som argument for å rettferdiggjøre Elvestad. Man ønsket rett og slett å renvaske han.

Der journalisten Sven Elvestad skrev jublende artikler fra Mussolinis Italia, skrev forfatteren Stein Riverton noe mer avdempet politisk sett. Hvis vi leser Rivertonens bøker, skjønner vi også at det ble mye lettere å forsvare forfatteren hvis man så bort fra det han skrev som journalist.

Med Frich var det annerledes. Han skrev aldri noe som lignet Elvestads fascisme-hyller. Han mislikte fascismen. Men Frich hadde en annen agenda: Han mislikte kommunismen enda mer. Så der Elvestad brukte spalteplass på å hylle fascistene, brukte Frich den på å rakke ned på kommunismen og alt den sto

for. Dette er også godt synlig i Jonas Fjeld-bøkene.

Antikommunisme harmonerte dårlig med det politiske klimaet på 1970-tallet. Dette var for mange jevngodt med fascisme. Frich og hans sterke blonde helt ble synonymt med det reaksjonære.

Spikeren i kisten for Frich er selvfølgelig nazisten Harald Damsleths omslag. Damsleth var NS' fremste propagandategner, og når Frich ble relansert i 1965-67 med hans omslag fra 30-tallet, var denne estetikken fortsatt nær i folks bevissthet. Dette var utvilsomt med på å sementere Fjeld som et reaksjonært ikon.

Jonas Fjeld ble unnfanget i 1911. Hvis vi tar av oss 70-tallets nersynte analysebriller ser vi: Det nye Norge. Nansen. Amundsen og et ferskt nasjonalt selvbilde etter 1905.

Det er liten tvil om at dette dannet bakgrunnen for Frichs romanhet. Dette har lite med fascisme eller nazisme å gjøre. Den sterke nordiske mannen som nazistene ble så forelsket i 20 år senere, var ikke deres oppfinnelse. Han var populær i samtiden, og eksisterte i ulike kulturelle utgaver.

I sin lesning av Frich og Fjeld, var ikke 1970-tallets analytikere opptatt av dette tidsperspektivet. De var ute etter å innarbeide populærlitteraturen i sitt eget samtidsbilde og sin ideologiske analysemodell, og så ikke på denne litteraturen ut fra dens egne premisser.

Frich skapte en klassisk, internasjonal superhelt. Jonas Fjeld er en individualistisk opprører. En motstander av all

borgerlig vanetankegang og statusjag. Han lever et dobbeltliv ikke ulikt Batman, Superman eller Fantomet. Her var Frich tidlig ute, de andre kom over 25 år seinere. Mest av alt ligner Fjeld på figuren Doc Savage som også dukket opp på 1930-tallet. Denne sterke amerikanske kirurgen og eventyrene, har svært mange fellestrekk med Fjeld. Tilfeldig?

Var Øvre Richter Frich en fascist? Det korte versjonen av dette svaret er et utvetydig nei.

Var Øvre Richter Frich en rasist? Den korte versjonen av dette svaret er et tvetydig ja.

«Jonas Fjeld lever et dobbeltliv ikke ulikt Batman, Superman eller Fantomet»

Etter dagens standard er han utvilsomt rasistisk. Etter datidens normer var han relativt mainstream.

I «Jonas Fjeld – Jorden som dreper» fra 1921 sier Frich selv om synet på andre «raser»: «... Man skal i det hele tatt ikke tale vundet om jødene. Det er sanneligvis andre man kan mishandle med uknevnsord. Man har jo portugiser, negere, sundmøringere, besarabere og bordelverter.»

Han beveger seg langt utenfor grensene av hva som er politisk korrekt i dag. Men sitatet viser at han kanskje ikke er så unyansert som man har ønsket å fremstille

han. Biografen C. H. Gylseth sier: «Rasismen i Jonas Fjeld-bøkene, og uviljen mot jøder, har også blitt trukket frem. Men dette var altså heller ikke noe uvanlig fenomen i samtiden. Frich utbasunerer slike ting tydelig, akkurat som han uttaler alle sine meninger med brask og bram, men rasisme var utbredte tanker i det norske samfunnet tidlig på 1900-tallet. Rasehygiene ble ansett som fornuftig og fremtidsrettet, også av norske sosialister og sosialdemokrater. Slik sett er det klart at Frichs forfatterkap først og fremst inneholder mange av samtidens brede strømninger.»

Øvre Richter Frich fortjener å komme ut av den «brune skuffen». Siden Frichs negative syn på kommunister provoserte 70-årenes litterære venstreside, var det lett å finne rasistiske og antikommunistiske utsagn fra bøkene hans som plasserte han i etterkrigstidens fasciesmuff. I stedet burde man se på bøkene om Jonas Fjeld som datidens populære kulturelle samtidbilder. Ført i pennen av en svært fantastisk, visjonær og egenrådig forfatter. Dette er norske litteraturhistorie som tåler dagens lys. Les og bedøm selv.

C. H. Gylseth sier det på denne måten: «Bøkene er hinsides all fornuft, i beste forstand, og bør leses med åpent sinn og med smil om munnen. Er de lærerike eller oppbyggelige? Absolutt ikke. Men ærlig talt, gi meg Jonas Fjeld fremfor dagens krimhelter når som helst!»

Christian G. Falch, forfatter av det nye norske serieforgat Dr. Spruce Books
christian@doctorsprucebooks.co.uk